

Schiller Erzsébet

Hosszú fogság, hosszú hazatérés

Gellért Hugó Oroszországban, 1914–1922

Az első két fotón egy fiatalember néz mereven, talán riadtan is a fényképezőgép lenscéjébe – a szibériai Akmolinszkban. A harmadik képen is őt látjuk – ez Budapesten készült –, itt már egy mosolygó, kiegyensúlyozott férfi, nincs a tekintetében, a gesztusaiban szorongás.

És itt van egy családi fotó egy házaspárról két kislánnyal. Ilyen beállításban, öltözetekben, arcokkal és arckifejezésekkel készülhetett volna akár Budapesten is. De történetesen egy szibériai városban, Tomszkban fényképezték le őket valamikor a 20. század elején.

Egy másik képen egy nő arca látható, ő nagyjából egy évtizeddel idősebb a családi fotón látható szülőknél. Gellért Józsefné Steiner Zsófia (1863–1936).

A fiatalembert Gellért Hugónak hívták. Fordítóként vonult be a magyar irodalomtörténetbe. Jobban ismernénk, ha több idő adatott volna neki. Az itt látható fényképek unokája, Gellért Katalin fiókjából kerültek elő. Az alábbi történet néhány eleme is tőle származik.

Gellért Hugót (1890–1937) az I. világháború kitörésekor behívták katonának. Hadapródként esett orosz fogságba Przemyslnél. A családi hagyomány szerint nem harc közben, hanem hozzá hasonlóan éhező társaival táplálékszerzés reményében egy répa földön elkúszott az orosz állásokig. (Ezt a föltételezést alátámasztják a történeti kutatások is: az osztrák–magyar hadsereg élelmiszerkészletei kiapadtak, a későbbi foglyok 20%-a skorbutos volt.¹)

„Przemysl eleste után az oroszoknak egyszerre több mint százezer hadifogolyról kellett gondoskodniuk: elszállításukról az elosztóhelyre, az ukrajnai darnyci táborba, élelmezésükről, a sebesültekről stb., majd a szétzilált vasútvonalakon el kellett juttatni őket a hátszági hadifogolytáborokba”.² A különféle memoárok és a szakirodalmi munkák elsősorban a Przemyslből a krasznojarszki, óriási hadifogolytáborba megtett utat dolgozzák fel. Ezekben az írásokban fellelhető még számos utalás egyéb szibériai vagy távol-keleti táborokra, de arról a szép- és szakirodalom egyaránt hallgat, hogy mi-

képpen jutottak el a foglyok Akmolinszkig, a transzszibériai vasút egyik mellékszárnán fekvő városig. (Akmolinszkot később Asztanának hívták, ma Nur-Szultán néven Kazahsztán fővárosa.) Gellért Hugó nagyjából öt évet töltött az itt felhúzott, viszonylag kis befogadó képességű fogolytáborban.

Gellért Hugó budapesti családja megőrizte a hadifogolytáborból küldött leveleit – közülük legalábbis jó néhányat. Igaz, leveleknek aligha nevezhetőek ezek a tábori levelezőlapok, amelyekre többnyire rá is nyomtatták oroszul: „Írásbeli üzenet csak oroszul, franciául és németül engedélyezett.” Ezért Gellért Hugó hosszú éveken át németül írt családjának – többnyire a bátyjának – rövid, általában semmitmondó értesítéseket, amelyekből igen kevés hámozható ki a fogságbeli, valódi életéről. Nyilvánvaló, hogy a cenzúra semmi efféle nem engedett volna. (Így is fennmaradtak olyan levelezőlapok – Oroszországból küldött és oda érkezők egyaránt –, amelyeknek egy részét olvashatatlanná tették.)

A levelezőlapokból alig tudunk meg valamit a fogság körülményeiről, a rabtársairól, arról, hogy mennyit tudhatott a környező világról, a háború állásáról. Az itt látható 2. fotó valójában egy képeslap, amelynek egyik oldalán Gellért Hugó fényképe látható, amelyet a rajta németül olvasható üzenet szerint az unokaöccseinek küldött, hogy emlékezzenek rá. A 3. képen ennek a képeslapnak a hátoldalát látjuk. Erre a címre ment – Budapest, Ujlaki rakpart 4. – 1915 és 1918 között több tucatnyi valódi hír nélküli, de mégis személyes híradás. A címzett – az esetek döntő többségében – Gellért Oszkár volt, Hugó bátyja, a korszakban neves költő, a Nyugat szerkesztője.

A gyakori életjelek sora megszakadt egy hónappal a breszt-litovszki békeszerződés (1918. március 3.) megkötése után. Gellért Hugó, sok százezer más fogolytársához hasonlóan, elhagyhatta a tábor, de a hazatérés a polgárháborús országon keresztül hosszú ideig lehetetlen volt. Elmosódnak a nyomok, hosszú hónapok esnek ki a fogoly, pontosabban a „volt hadifogoly” (ez áll egy hivatalos papírjában) élettörténetéből. Néhány fennmaradt okmányból,

igazolásból és a családi emlékezetben megmaradt epizódokból igen hézagosan rakható csak össze, mi történt vele a békekötés és a hazatérése közti majdnem négy év alatt.

A legfontosabb epizód egy kórházban zajlott. Nem tudjuk, pontosan mikortól, Gellért Hugó gazdasági vezetőként egy kórházban dolgozott – minden valószínűség szerint – Petropavlovskban. Itt ismerkedett meg 1920-ban vagy 1921-ben későbbi feleségével. A lány, Jekatyerina Gutkina, frissen végzett orvos volt. Megismerkedésük történetét – a majdani Gellértné elbeszélése alapján – megírta Kosztolányi Dezső, akinek *Bölcsőtől a koporsóig* című kötetében Gellért Hugóné képviseli az oroszokat (az egyik ciklus minden írásának főcíme egy nép neve, alcíme pedig egyik képviselőjéé): *Orosz. Jekaterina*. Kosztolányi nagyon kedves képet fest a fiatalasszonyról, barátjának feleségéről. Unokájuk, Gellért Katalin szerint Kosztolányi szövegében van néhány irodalmias túlzás, de nagymamája nagyjából így mesélte el neki is a megismerkedésüket és a hazaújtjukat. Kosztolányi ezt adja Jekaterina szájába: „Petróleumra volt szükségem. A kórház főnöke akkor a mostani uram volt. Mint hadifogoly. És mint a fizika és matematika volt tanárja. Kértem őt, hogy utalja ki nekem a petróleumot. – És kiutalta? – Eleinte nem akarta. [...] Hát elhatároztam, hogy azért is megszerzem. – A petróleumot? – A petróleumot és az uramat. Ránéztem, szépen, szomorúan. Erre megkaptam a petróleumot. – És őt magát? – Csak később. Borzasztó idők jártak. Reggel a fehérek voltak benn, este a vörösek. A fehérek főbe lövtek hús embert, a vörösök kétszázat. Aztán újra kezdődött az egész. [...] Egyszer a vörösök páncélvonatból lőtték a várost. A kórház udvarára esőztek a golyók. Rám esteledett. Ott rekedtem a kórházban. Bemenekültem az uram szobájába. Hajnal felé, amikor a fegyverek már elhallgattak, hazakísért az uram. A csillagokat mutogatta a szibériai égen...”³

Gellért később egy petropavlovszki iskolában tanított, erről fennmaradt egy hivatalos irat. Ez azt igazolja, hogy Gellért 1919. november 15. és 1921. április 2. között a Petropavlovszki 1. számú Szovjet Középiskolában tanított matematikát és fizikát. Ez volt a végzettsége még Magyarországon, és ezek szerint ekkor már olyan jól beszélt oroszul, hogy katedrára is állhatott. Az iskola által kiállított igazolásban Gellért kapott apai nevet is: a kézzel írott, pecséttel ellátott papírt Gellért Hugó Oszipovics nevére állították ki. (Gellért édesapját Józsefnek hívták.)

1921-ben Jekatyerina Gutkina és Gellért Hugó összeházasodtak – a család megőrizte az orosz nyelv

1. Gellért Hugó. Akmolinszk, 1915 körül

vű házassági anyakönyvi kivonatot. A házasságot a petropavlovszki tartományi forradalmi bizottság hivatalában kötötték, a feleség 24, a férj 31 éves volt ekkor.

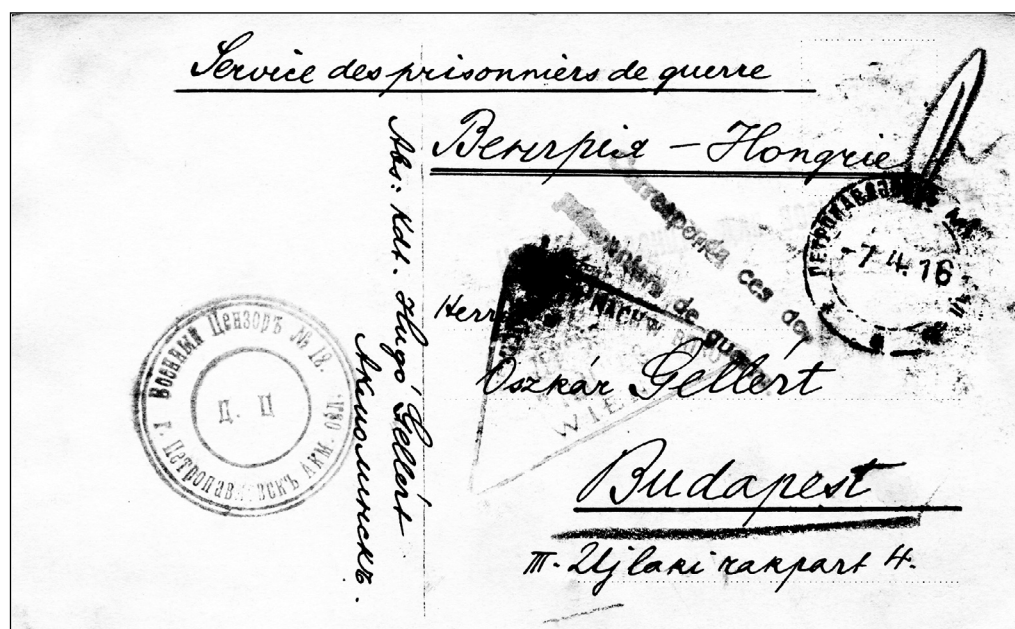
A házasságkötés kizárólag polgári volt. A vallás közömbös volt a feleség és a férj számára egyaránt. Paradoxon, de mindkettőjüknek ugyanaz a vallás volt közömbös – ugyanis mindketten zsidó származásúak voltak. Hugó még egy másik vezetőknévvel született, édesapja, egy alacsony rangú hivatalnok, biztosítási ügynök 1899-ben magyarosította a családnevüket. A Wikipedia című internetes lexikon szócikkének hivatkozásai között fellelhető Gellért Hugó hitközségi születési anyakönyvi kivonata, amelynek egy bejegyzése szerint „Gellért Hugo a

székesfőváros polgármesterének 28216/910 számú határozata szerint 1910. márcz. 23-án bejelentette az izr. vallásfelekezetből való kilépést anélkül, hogy más vallásra szándékolt áttérése iránt nyilatkozott volna.” Aztán mégis másképp döntött: röviddel a fogságból való hazatérése után feleségével együtt felvette a római katolikus vallást. Jekatyerina egy viszonylag jómódú tomszki zsidó kereskedőcsaládból származott. Két lánya sokat idézte az apa szavait: „Az a hozományotok, hogy tanulhattok.” Jekatyerina a harkovi orvosi fakultáson végzett.

Abban az időben, mikor megismerkedtek, még mindig „hadifoglyok tízezrei sínylődtek a szibériai, turkesztáni táborokban”. „Egy 1920. márciusi minisztertanácsi előterjesztés 176 000 hazaszállítandó hadifogollyal számol a volt cári birodalom területén”.⁴ A magyar kormány igyekezett úgy rendezni ezt a helyzetet, hogy közben ne kelljen közvetlenül kapcsolatba kerülnie a szovjet kormánnyal. 1920 tavaszán Koppenhágában aláírtak egy szerződést, amelyben mindkét fél vállalta, hogy a nála lévő foglyokat elszállítja a határig, további sorsukról az az ország dönt, amelynek állampolgárai.⁵ A koppenhágai szerződés végül nem lépett életbe, mivel a szovjet kormánynak – a magyarországi kommunistáknak, illetve a Tanácsköztársaság bukása után megkezdődött pereknek köszönhetően – más terveik voltak. A magyar hadifogoly tiszteket túszokká nyilvánították, és cserébe azt követelték, hogy

2. Gellért Hugó – levelezőlap

3. A 2. fotó, a levelezőlap hátoldala

4. A Gutkin család. Tomszk

5. Gellért Józsefné, szül. Steiner Zsófia. Budapest

állítsák le a letartóztatott tíz népbiztos perét, majd később nemcsak velük, hanem 166 más, a Tanácsköztársaságban aktívan részt vevő kommunistaival szándékoztak kicserélni a túszoikat. A magyar tiszt egy része nem volt már táborban – ahogyan Gellért Hugó sem –, a szakirodalom őket „visszatartott hadifogoly tisztekként” szerepelteti.⁶

A tárgyalások Revalban (ma Tallinn) folytak, meglehetősen lassan. 1921. október 8-án a felek aláírtak egy szerződést arról, hogy a hadifogolycseré Lettországon fog lezajlani a Nemzetközi Vöröskereszt közreműködésével. (Csak hogy érzékelhető legyen a „kicserélendő” számának nagyságrendje: a szerződés egy – igen nehezen megszületett – pontja szerint 2500 hadifogoly tisztet enged haza a szovjet kormány 400 elítélt magyar kommunista kiadása fejében.) A kormányok bizalmatlanok voltak egymással szemben, vonakodva és késlekedve teljesítették csak a szerződésben foglaltakat.⁷

Gellért Hugótól fennmaradt ezekből az időkben két, Rigából küldött levél. Ő ugyanis a hazaengedésükre várakozó magyar tiszték közé tartozott, ahogyan itt fogalmaz: „a harmadik orosz kezes-szállítmány” tagja. Az immár hosszú és informatív leveleket magyarul írta, az American YMCA orosz és német nyelvű fejléces papírján. Az 1922. január 3-án küldött levélből kiderül, hogy évek óta nincs

híre budapesti családjáról, és órála is csak egy nem-rég hazatért fogolytársa vitt – talán – hírt nekik. Végül pár nappal később és más útvonalon indultak haza, mint ahogyan tudatta, ezért két nappal később, január 5-én írt családjának egy újabb levelet. Ebből a levélből kitűnik, hogy a túsokat pontosan tájékoztatták helyzetükről, ugyanakkor semmiféle információt nem közöltek velük az otthoni életéről. A Rigából küldött második levélből fogalmat alkothatunk a hazatérése küszöbén álló volt hadifogoly tiszt pillanatnyi életkörülményeiről, de valamelyest arról is, hogy milyen viszontagságok előzték meg a rigai tartózkodást.

Riga, 1922. január 3.
Édes jó Anyám és Oszkárom,

több mint 7 évi távollét után, most végül itt van előttünk a viszontlátás órája: a harmadik orosz kezes-szállítmány, amelynek én is tagja vagyok, január 1-én átlépte a lett határt és már holnapután reggel indul innen tovább, – haza! A toll remeg kezemben és nem találok szavakat az egész lényemet elfogó érzés leírására, amikor arra gondolok, hogy talán csak még 2 hét és ismét átölhetlek, összecseszölhetlak benneteket. Pedig de sok mondanivalóm van, különösen neked, drága Anyukám, akire kettős öröm vár: 7 évvel ezelőtt egy fiat vesztettél el és most Isten egy fiat és egy leányt – feleségem – ad vissza helyette.

Megnőtülésem híre valószínűleg már ismeretes előttetek; azt hiszem, hogy jó barátom dr [olvashatatlan], aki október folyamán utazott haza, már közölte veletek. Feleségemről közelebbit nem is írok, meg vagyok róla győződve, hogy ha megismeritek, éppúgy meg fogjátok szeretni, mint ahogy én szeretem. Bármily nehéz legyen is az élet otthon, mi hármásban – mert te Magadhoz veszel bennünket, ugye Anyuskám – meg fogunk birkózni.

Megérkezésünk pontos idejét

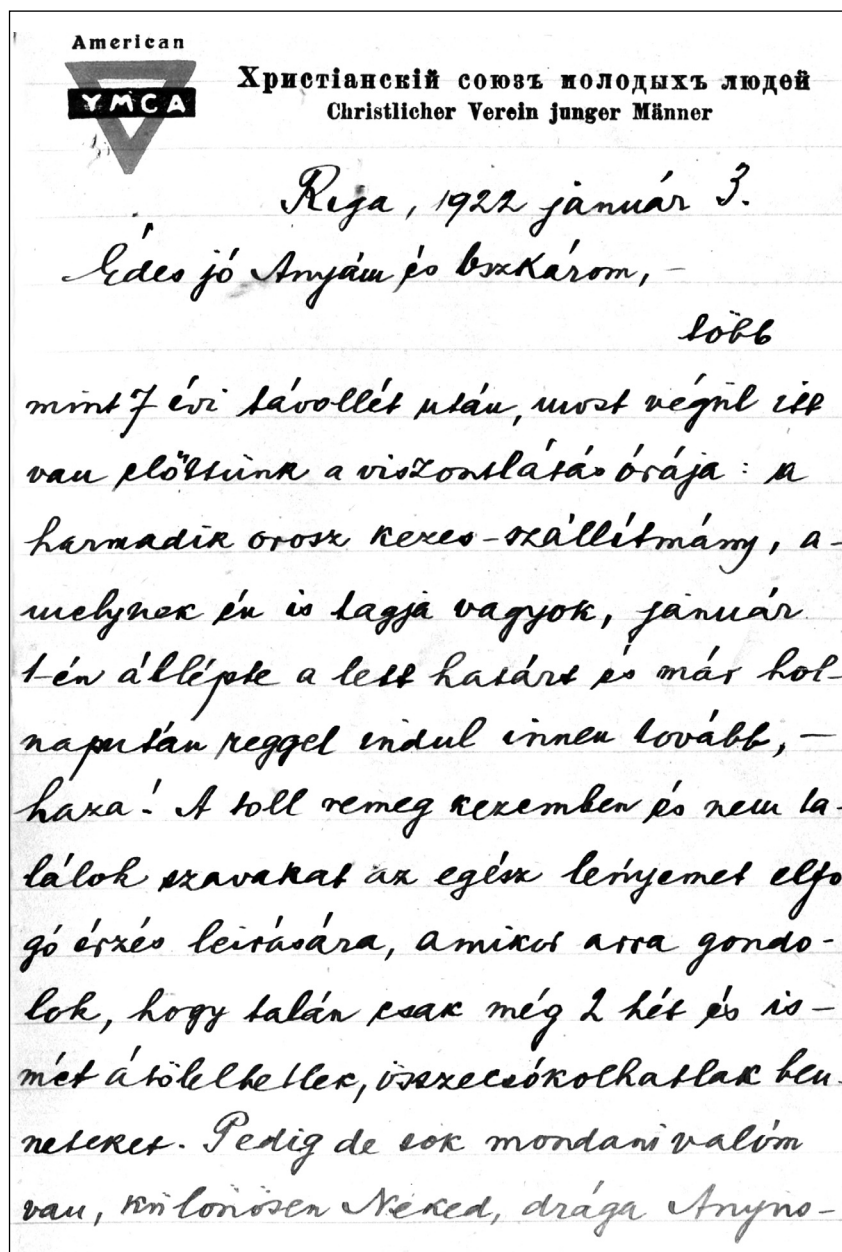
Ti a lapokból kétségkívül meg fogjátok tudni; amint hírlík, Stettinig Rigától 5 nap, Stettintől Csótig talán 4, tehát 14. vagy 15.én viszontláthatjuk egymást. Ha te édes Oszkárom, elém tudnál utazni Bécsig, végtelenül hálás lennék érte.

Számtalanszor csókollak mindnyájatokat, Gizit, a gyerekeket (hány van, csak 4 még mindig, vagy több, nem tudom) a közeli találkozásig.

Hugó

Grüsse und Küsse

Kati

tő. Gellért Hugó levele Rigából, 1922. január 3.

káru, amire kettős öröm vár: félve el-
relőtt egy fiát vesztelével és most So-
len egy fiát és egy leányt – feleséget –
~~amit~~ ad vissza helyette.

Megnövelésem híre valószínűleg már
ismeretes plőtkeken; azt hiszem, hogy
jó barátom dr. Felencs, aki október fo-
lyamán elutazott hazára, már közölte ve-
letek. Feleségemről közlelőbbit nem is-
merek; meg vagyok róla győződve, hogy
ha megismerésére, épügy meg fogják sok
szeretni, mint ahogy én szeretem. Bár-
mily nehéz legyen is az élet orthon, mi
hármunkban – mert Te magadhoz ve-
szel bennünket, úgy Anyuskám –
meg fogunk vele birkózni.

Megérkezésünk pontos idejét Te a
lapokból kétszázanként meg fogjátok

tudni; amint hírtok, Szeleing Riga-
ból 5 nap, Szeleingtől Csórig halán 4,
tehát 14. vagy 15. én viszontlá' hazánk egy-
mást. Ha Te, édes borkárom, elem tud-
nál utazni Bécsig, végeleneül halás
lennék érte.

Exámtalankor csókollak mindnyo-
jaitokat, Gizit, a gyerekeket (hány van,
csak 4 még mindig, vagy több, nem tud-
om) a közeli halálkoráig.

Hugó
grüße und küsse
Kati

„Riga, 1922. január 5.

Édes jó Anyuskám és Oszkárom,

amint levelem keltezéséből láthatjátok, Rigában
való tartózkodásunk ideje egy nappal kitolódott: ma
helyett csupán holnap reggel indulunk útnak. A ké-
sedelmet diplomáciai okok idézték elő: szállítma-
nyunk keretében Moszkva óta velünk utazik
ugyanis 15 volt magyar, jelenleg cseh-tót alattvaló,
akik a cseh-tót kormány külön követelése alapján
bocsájtatnak szabadon és akiket dr. Jungerth⁸
ennek alapján természetesen vonakodott túszo-
ként elismerni és helyükbe kommunistákat Orosz-
országnak kiadni. 2 napon át folytak a tárgyalások
erre vonatkozólag az itteni orosz követtel, míg
végre ma délelőtt Jungerth álláspontjának diadalá-
val befejezésre jutottak. Délután 3-kor megjelent
táborunkban dr. Jungerth, az orosz követ, a lett
kormány és a nemzetközi vöröskereszt képviselői,
orosz részről hivatalosan kiadtak bennünket, s így
holnapi elutazásunknak most már semmi akadály
sincs. Az útvonalat illetőleg azóta megtudtam,
hogy Bécs elkerülésével St. Pöltenen keresztül me-
gyünk; ha tehát a Hadügyminisztérium hadifogoly
osztályában megérkezésünk pontos idejét közölnék
és te Oszkárom érdemesnek tartanád elem utazni

Христианский союз молодежи людей
Christlicher Verein junger Männer

Riga, 1922. január 5.

Édes jó Anyuskám és borkárom,

amint

levelem keltezéséből láthatjátok, Rigában
való tartózkodásunk ideje 1 nappal kitoló-
dott: ma helyett csupán holnap reggel indu-
lunk útnak. A késedelmet diplomáciai o-
kok idézték elő: szállítmányunk keretében
Moszkva óta velünk utazik ugyanis 15
volt magyar, jelenleg cseh-tót alattvaló,
amint a cseh-tót kormány külön követelése
alapján bocsájtatnak szabadon és akiket
dr. Jungerth ennek alapján természetese-
sen vonakodott híszokként elismerni és he-
lyükbe kommunistákat Oroszországnak
kiadni. 2 napon át folytak a tárgyalások
erre vonatkozólag az itteni orosz követtel.

7. Gellért Hugó levele Rigából, 1922. január 5.

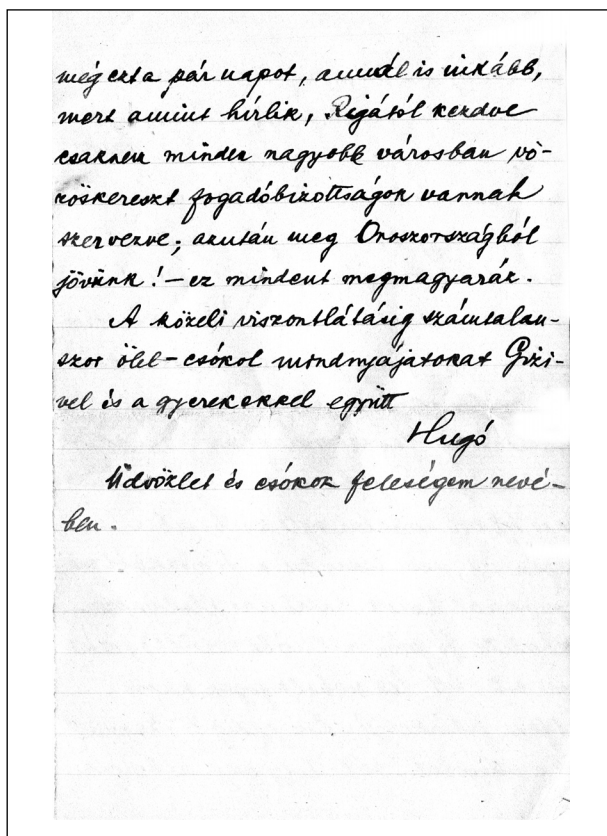
míg vege ma délelőt Jungert állás-
ponyjának diadalával befejezőre ju-
tottak. Délután 3 kor megjelentek táho-
rukbau az Jungert, az orosz követség, a
lett kormány és a nevesköri vöröskereszt
képviselői, orosz rászól hivatalosan ki-
adnak bennünket, s így holnapi eluta-
zásunknak most már semmi akadályja
sincs. Az utazás illetőleg azóta
meghatároz, hogy Bécs elkerüléseivel
It-Ittől keressük meg; ha le-
kát a Hadügyminisztérium hadifogoly
osztályában megérkezésünk pontos ide-
jét közzétes és le bennünket érdekes-
nek tartandó elvárni utazni – természet-
esen fogalmam sincs róla, mily körülmé-
nyek között él és módobau van-e egy-
általában egy ilyen kirándulás – It.

Pötkében találkoztunk. Amennyi-
ben ez bármely okból kifolyólag nem vol-
na lehetőleges, Csóba felszólással elvá-
lak; ugyanez lehet elvárni levelet
is számunkra.

Itt Rigában nem szabad kijárunk, de
városba ugyan nem szabad kijárunk, de
kendelakészésünkre áll a labor belsejében
levő amerikai klub, ahol természetesen
a nap legnagyobb részét eltölthetünk. Teg-
napelőtt és tegnap hangverseny volt
– 2-án kései este érkeztem meg, úgy hogy
az, Enslausung után aronnal befut-
tunk – amennyek keretében az ameri-
kaiak és a vöröskereszt apróbb ajándé-
kokat osztottak két: a nőknek csokolá-
dát és cukorkákat, a férfiaknak cigá-
reket és dohányt; tegnap exekúción

meg napával és vasárnapok között
kétször szünetekkel vendégelt meg.
Mindennap ebédet a hadifogoly ké-
mében csak az képes megérteni, aki
kivette kézik az oroszországi éhségből
és utazott 2 hónapon keresztül Sibé-
riából Rigába. Ellátásunk magában
a többet miként kielégítő: reggel 8
órakor édes tea marmeláddal, 12 kor és
este 5 kor nagyon sáletos leves (borso,
bab, rizs, kása stb. de hús nélkül), dél-
után 3 kor ugyancsak édes tea, aronkor
alkalommal már üresen; exekúción
naponta 1 font barnakenyér (vöröslent
kákaverékkel). Mind természetesen
a kéke elválti igényeknek kevés volna,
de az orosz viszonyok után valószínűs
la roma. Így öröndetes, hogy Rigától

Uestinig szállományunkat a vöröské-
rest komolyossá fogja kieléni, úgy-
 hogy ellátásunkról gondoskodik költé-
nik; ez természetesen pontos számunk-
ra, mint hogy oroszországban való utá-
zásunk alatt saját pénzéből kellett ma-
gunkat eltartanunk, aminek követel-
ésben anyagilag csaknem teljesen ki-
telt. Itt és emellett az élet itt, szá-
lószerűleg természetesen is rendi-
vül drága. Rigában való megérkezésünk
kor 68,000 rubelnek volt xsebembau (az
egész út, nem kelve a Tomokból ma-
gunkal hozott katalvas ellevésor-
kólente jó pár millióba került); ezért
ma este Itt lett rubelt fogor kapni,
1 font fehérkenyér ára pedig 15-20 rubel
itt a városban! Talahogy van kibírjunk

Gellért Hugó, 1930.

– természetesen fogalmam sincs róla, mily körülmények között élsz és módodban van-e egyáltalában egy ilyen kirándulás – St. Pöltenben találkozhatnánk. Amennyiben ez bármely okból kifolyólag nem volna lehetséges, Csótra feltétlenül elvárlak, ugyanoda lehet címezni leveleket is számomra.

Itt Rigában nem unatkozunk. A városba ugyan nem szabad kijárnunk, de rendelkezésünkre áll a tábor belsejében levő amerikai klub, ahol természetesen a nap legnagyobb részét eltöltjük. Tegnapelőtt és tegnap hangverseny volt – 2-án késő este érkezünk meg, úgy hogy az »Entlausung«⁹ után azonnal lefeküdtünk – amelynek keretében az amerikaiak és a vöröskereszt apróbb ajándékokat osztottak szét: a nőknek csokoládét és cukorkákat, a férfiaknak cigarettát és dohányt; tegnap ezenkívül még kakaóval és vakítófehér lisztből készült süteménnyel vendégelt meg. Mindennek értékét a hadifogoly szemében csak az képes megérteni, aki kivette részét az oroszországi éhségből és utazott 2 hónapon keresztül Szibériából Rigába. Ellátásunk magában a táborban szintén kielégítő: reggel 8 órakor édes tea marmeláddal, 12kor és este 5kor nagyon ízletes leves (borsó, bab, rizs, kása stb. de hús nélkül), délután 3kor ugyancsak édes tea, azonban ezalkalommal már üresen; ezenfelül naponta 1 font

barnakenyér (rozsliszt babkeverékkel). Mindez természetesen a béke előtti igényeknek kevés volna, de az orosz viszonyok után valóságos lakoma. Igen örvedetes, hogy Rigától Stettinig szállítmányunkat a vöröskereszt konyhakocsija fogja kísélni, úgy hogy ellátásunkról gondoskodás történik; ez mérhetetlenül fontos számunkra, minthogy Oroszországban való utazásunk alatt saját erőnkéből kellett magunkat eltartanunk, aminek következtében anyagilag csaknem teljesen csődbe jutottunk és emellett az élet itt s valószínűleg Németországban is rendkívül drága. Rigába való megérkezésünkkor 68,000 rubelem volt zsebemben (az egész út, nem tekintve a Tomszkból magunkkal hozott hatalmas élelmiszer-készletre jó pár millióba került); ezért ma este 34 lett rubelt fogok kapni, 1 font fehérkenyér ára pedig 15-20 rubel itt a városban! Valahogy csak kibírjuk még ezt a pár napot, annál is inkább,

mert amint hírlik, Rigától kezdve csaknem minden nagyobb városban vöröskereszt fogadóbizottságok vannak szervezve; azután meg Oroszországból jövünk! – ez mindent megmagyaráz.

A közeli viszontlátásig számtalanszor ölel-csókol mindnyájatokat Gizivel és a gyerekekkel együtt

Hugó

Üdvözet és csókok feleségem nevében.

A két hónapos útról Oroszországon keresztül Kosztolányi is ír említett karcolatában: „Útlevel, pénz nélkül szöktünk. Harminc fokos hidegben. Két álló hónapig marhakocsiban. Életünk kockázatásával loptunk fát”.¹⁰ Kosztolányi egy kicsit romantikusabbra hangolja a történetet, ugyanis – ahogyan ez Gellért Katalintól tudható – valójában nem szöktek, hanem egy szállítmányhoz kapcsolódtak, azzal utaztak. A levélben említett Csóton (Veszprém megye) egy hadifoglyok által felépített táborban 1915 és 1918 között a Monarchia fogságába esett katonákat gyűjtötték össze, a békekötés után pedig leszerelő-tábor lett belőle. „A csóti tábor fő feladata a hazatérők politikai megbízhatóságának vizsgálata volt; nem véletlenül nevezték szűrő-tábornak. A hadifoglyokat két csoportra osztották: a megbízhatók és a nem megbízhatók csoportjára. A nem megbízhatókat a vonatokról egyenesen börtönbe vagy internálótáborba vitték. [...] Arról kellett beszámolniuk, mit csináltak Oroszországban...”¹¹

Ahogy azt Gellért Hugó feltételezte, a fogolytranszportok érkezéséről a lapok minden alkalommal beszámoltak. 1922. január 15-én „a harmadik szállítmánnyal érkezett” túsok hazatéréséről adtak hírt, név szerint felsorolva mindegyiküket. A névsorban szerepel „129 tiszt és tisztjelölt, 9 legénységi egyén, 18 asszony, 4 gyermek”. A hazaérkező Gellértéket így tüntetik fel: „Gellért Hugó tartalékos zászlós, Gellért Katalina”.¹² A közlemények időpontjából következtethetően ekkor még csak Csótra érkeztek. Gellért január 23-án írt még egy levelet Csótról, amelyben biztosítja családját arról, hogy megkapta a sürgönyöket, és hogy nincs semmire

szüksége, bőkezűen gondoskodnak róla. Csótról még a felesége is írt édesanyjának és a húgának Tomszkba.

Nem sokkal később a házaspár megkezdte a budapesti értelmiségi polgárok életét. Gellért rövid időre visszatért a háború előtti munkahelyére, a Barcsay utcai gimnáziumba, majd bátyja hívására a Nyugat kiadóhivatalának alkalmazottja lett, és magas színvonalon fordított angolból és oroszról. A kortársak között leginkább ez utóbbival szerzett hírnevet magának.¹³

JEGYZETEK

¹ PETRÁK Katalin, *Emberi sorsok a 20. században: Magyar hadifoglyok és emigránsok a Szovjetunióban a két világháború között*, Budapest, Napvilág – Politikátörténeti Intézet, 2012, 23.

² *Uo.*

³ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Orosz: Jekatyerina = Uő., Bölcstől a koporsóig*, Budapest, 1937, 71.

⁴ KOLONTÁRI Attila, *Magyar–szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok 1920–1941*, Budapest, Napvilág, 2009, 13.

⁵ *Uo.*, 14–16.

⁶ *Uo.*, 16–21.

⁷ *Uo.*, 31–33.

⁸ Jungerth-Arnóthy Mihály (1883–1957) politikus, a minisztertanács őt bízta meg a fogolycsera-akció végrehajtásával, amelyben szerepet játszhatott szerb nyelvtudása is; 1934-től az első moszkvai magyar követ.

⁹ Értsd: tetvetlenítés.

¹⁰ KOSZTOLÁNYI, *I. m.*, 71.

¹¹ PETRÁK, *I. m.*, 96.

¹² *A ma érkezett túsok névsora*, *Az Újság*, 1922. január 15., 3.; *Világ*, 1922. január 15., 14.

¹³ Ennek az írásnak egy hosszabb változatát – Gellért Hugó teljes életútjára és fordítói munkásságára koncentráló tanulmányt – lásd: *Nemzedékek: Hagyomány és megújulás a szláv népek történelmében és kultúrájában X.*, szerk. SZABÓ Tünde, SZILI Sándor, Szombathely, 2020.

